

Срђан Словић*

Институт за српску културу, Приштина/Лепосавић

УЛОГА ИНСТИТУЦИЈА У УСПОСТАВЉАЊУ МЕЂУНАРОДНОГ МИРА И БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак

Институционализам се као правац у оквиру реалистичке школе у науци о међународним односима развијао упоредо са развитком саме науке. Он јој је омогућио да направи један велики искорак из дескриптивне у експланаторну фазу. Улогу институција у обликовању међународне стварности није могла да пренебрегне ниједна школа међународних односа – ни традиционална ни модерна.

Традиционалне школе и правци су међународне институције посматрале у оквиру већ постојећих концепата силе, моћи, равнотеже снага и колективне безбедности, док су модерно оријентисане школе и правци то чинили у оквиру појаве нових видова наведених концепата, никако не запостављајући класичне премисе традиционалног реализма, појединачних случајева. Основна разлика међу њима се састоји у оптимизму и песимизму. Традиционална схватања су песимистичнија, а модерна оптимистичнија. Заједничка црта им је у давању одређеног значаја институцијама у погледу успостављања међународног мира и безбедности.

Од организација надлежних за успостављање међународног мира и безбедности треба издвојити НАТО, Европску унију, Западноевропску унију, Европски савет, КЕБС/ОЕБС уз главну светску организацију – ОУН.

---

* Истраживач-сарадник

Кључне речи: институционализам, мир, безбедност, равнотежа снага, реализам, либерални институционализам, међународне организације

Увод

Питања рата, мира и институција за њихово обезбеђење су одувек заокупљали пажњу људи и побуђивали интересовања научника. О томе је писано и расправљано још у делима *античких* писаца (Платон и Аристотел), тако да се та нит провлачи кроз дела Августина, Аквинског, Гроцијуса, Канта, па све до савремене епохе – Моргантау, Арон, Клод, Нај, Киохејн и остали.

До појаве науке о међународним односима, разматрања о рату и миру су била садржана у литератури из области *политичке и правне* филозофије и филозофије историје. Систематичније проучавање ове проблематике започиње појавом науке о међународним односима, почетком 20. века, а интензивније проучавање, појавом првих примењених система колективне безбедности – Друштво народа и Организација уједињених нација.

Током развоја науке о међународним односима, испољила су се три карактеристична приступа међународним институцијама:

- *идеалистички* приступ, који се састојао у тражењу идеалних решења спекулативним путем;
- *дескриптивни* приступ, који се састојао у описивању делатности прве универзалне међународне организације (Друштво народа);
- *реалистичко-аналитички* приступ међународним организацијама и другим институцијама у оквиру кога се издваја институционализам као посебан правац;
- *неореалистички и либерално-институционалистички* приступ, који се развија након завршетка ере „хладног рата“. Неореалистички правац се не разликује много од класичног реалистичког, али либерално-институционалистички даје једну квалитативно нову улогу институција у међународним односима.

Под међународним институцијама се најчешће подразумевају међународне организације, међународно право и неке процедуре, као што су арбитража или мирно решавање спорова. Квинси Рајт (Quincy Wright) под појмом међународне институције обухвата и

државе, дипломатију, рат, цркву, међународне банке, трговину и друге институције које утичу на међународне односе.¹⁾

1. ТРАДИЦИОНАЛНО СХВАТАЊЕ УЛОГЕ ИНСТИТУЦИЈА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Традиционални концепт улоге институција у успостављању међународног мира и безбедности се заснивао на тзв. „*хладноратовском*“ концепту, чија је основна усредсређеност била ка војној моћи и националној територијалној одбрани. Он се заснивао на систему „*надметања у безбедности*“. Ово никако не треба да чуди, када се узме у обзир велико супарништво између два тада преовлађујућа војно-политичка савеза. Сарадња међу главним субјектима тадашњег система колективне безбедности и равнотеже снага је стављана у други план. Требало је чекати све до средине седамдесетих година и формирања КЕБС-а, да би се почело са доношењем одредби о успостављању *поверења* и *норми заједничких начела* и *правила за обуздавање агресивног понашања* и стварања предуслова за колективно деловање.

Основна одлика међународног система је *анархичност*. Ово се односи, пре свега, на непостојање средишњег ауторитета који би имао способност да делотворно контролише понашање држава. Државе, међутим, претендујући кад год им је то могуће на „*пуну*“ сувереност, „*неизбежно развијају способност с циљем одбране и увећања властите моћи*. Тако оне, независно од стварних намера, постају међусобно опасне“.²⁾ У том циљу се *опстанак* сматра јединим реалним циљем држава.

Од традиционалних представника реалистичког поимања улоге институција у успостављању међународног мира и безбедности ће бити изложени ставови Рејмона Арона (Aron Raymond) и Ињиеса Клода (Ignis Claude).

1.1 Аронов концепт улоге институција у међународним односима

Реалисти сматрају да у друштву у коме доминира политика моћи, основна функција права састоји се у *помагању одржања*

1) Quincy Wright, *Problems of Stability and Progress in International Relations*, University of California Press, Berkley, 1954; нав. према: Љубивоје Аћимовић, *Наука о међународним односима, теорије и истраживачки правци*, Научна књига и ИМПП, Београд, 1987, стр. 82.

2) Драган Симић, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист, ФПН, Београд, 2002, стр. 65.

супремације силе и хијерархије која се успоставља на бази моћи и такав систем треба респектовати са становишта права. Међународно право такође служи тој сврси.

Угаони камен темељац међународног права је *независност држава*. Пошто сувереност држава није ограничена правилима међународног обичајног права или међународним споразумима, међународно друштво покушава да се ограђује од мешања у унутрашње ствари других. Питања, као што су наоружање, приступ сировинама и тржиштима, миграције и др., су питања о којима, када је реч о класичном међународном праву, државе имају *искључиву* надлежност. У пракси модерног развоја међународног права ово није случај, већ се прави разлика између права „малих“ и „великих“ држава. Промена територијалног *status-quo-a* би се такође могла сматрати нарушавањем принципа суверености и независности. Одлуке државе зависе од њеног пристанка на одређену промену стања и обрнуто. Онда се опет враћамо на почетак анализе, а који се састоји у томе да нема арбитра који би државе принудио на адекватно понашање (правним средствима). Као последица тога се јављају различити притисци укључујући и рат као крајње прибежиште (*ultima ratio*).

Што се тиче примењених система колективне безбедности (Друштво народа и Уједињене нације), резултати такође нису задовољавајући. Друштво народа је за основни циљ имало да успостави *мирне* односе међу народима, али у тој намери није успело. Створили су га победници и самим тим прихватили обавезе које су се састојале у неприбегавању рату и „успостављању односа заснованих на правди и части који се тичу поштовања обавеза проистеклих из уговора“³⁾

Члан 10. Пакта обавезује чланице Друштва да поштују и одрже против сваког спољњег напада територијалну целовитост и постојећу политичку независност свих чланица. Сваки рат или претња ратом, без обзира да ли погађа неку од чланица, интересује цело Друштво које је било дужно да предузме одговарајуће мере за заштиту мира (члан 11.). Ако чланица *прибегне рату*, сматраће се да је *напала све остале чланице*. У том случају, све оне би *ipso facto* предузеле против нападача мере дипломатско-економске природе. Савет Друштва је био дужан да чланицама препоручи обим и врсту

3) Raymond Aron, *Paix et guerre entre les nations*, Calman Lévy, Paris, 1964, p. 697.

војних акција у циљу спровођења санкција. Штавише, одговарајућа држава је могла бити и искључена из Друштва (члан 15.).

Да би имале правну снагу, одлуке Савета су морале бити доношене *једногласно*. Ако нема једногласности, чланице Друштва обезбеђују право да поступају онако како оне суде да би одржале право на правду (члан 15.). Рат је био само *крајње* средство за решавање спорова, уколико мирни начини не успеју, три месеца након арбитражне процедуре и пресуде пре извештаја Савета. *Право* на рат *није* било укинута – оно је остало врховно средство за остваривање правде. Само избијање рата је било отежано захтевом да се претходно искористе могућности за мирно решавање спорова. С друге стране, *агресија није била дефинисана*, што је био један од услова успостављања колективне безбедности.

Ни каснији уговори нису могли да спрече рат. Генерални акт о мирном решавању спорова и Брајан-Келогов пакт (Briand-Kellog), који обавезују државе да искључе рат као средство решавања спорова, на пољу спољне политике и практичном плану, нису успели. Штавише, према одредбама Брајан-Келоговог пакта, сви ратови нису сматрани нелегалним. Рат је остао легалан ако је био вођен против државе *непотписнице Пакта* или против оне државе потписнице која га је кршила. Остало је право легитимне одбране и могућност употребе силе без објаве рата. Свака држава је задржала то право. Овоме треба додати и чињеницу да ни *околности* нису ишле на руку овом првом примењеном систему колективне безбедности. Највећа слабост Друштва је била та што *није било универзално*. Основано од стране победника у Првом светском рату оно је у почетку одбијало да прими побеђене државе и за њих је остало организација која тежи да заштити постојеће стање, стање погодно за оне чији су добици у рату били највећи.

Недостаци Пакта су се, по Арону, могли отклонити на три начина:

- да се правно и политички одлуке арбитраже учине *обавезним* за странке;
- да се правило о једногласности *напусти* да би Савет и Скупштина били у могућности да реше сукобе;
- да се државама да право да *слободно утврђују* када је дошло до кршења одредби Пакта.⁴⁾

4) Исто, стр. 699.

Повеља УН, исто као и Друштво народа, се надахњује легалистичком и пацифистичком филозофијом. Главе VI и VII Повеље УН одговарају члановима 10. и 16. Пакта ДН. Међутим, одредбе Повеље су амбициозније јер дају Савету безбедности овлашћења да може да доноси *колективне одлуке*, па чак и да наметне њихово извршење и поштовање свим средствима.

Глава VII је веома значајна, јер овлашћује Савет безбедности да располаже *оружаним снагама* коју му чланице ставе на располагање, али је за то потребно потврдно гласање свих пет сталних чланица Савета. Право вета представља један фрустрирајући елемент рада УН, јер онемогућава да се велике силе подвргну механизму тога деловања. Творци Повеље су били непријатељски расположени према утицајним зонама, равнотежи снага, политици моћи, употреби силе од државе или групе држава у сопственом интересу.

Државе су рачунале на Савет безбедности у погледу очувања мира, као и сами творци Повеље зато што су веровали у споразуме пет сталних чланица Савета. Повеља је, ипак, оставила могућом *класичну игру моћи*, јер би могући сукоб великих сила парализовао рад Савета. Идеја колективне безбедности није никада прешла у *законске* обавезе. Говорећи о „суштинској несавршености“ међународног права, Арон и остали представници историјско-социолошке оријентације у политикологији и теорији међународних односа сумњају у могућност стварања система међународних норми упоредивих са унутрашњим. Ниједна од основних норми којој се враћамо не задовољава. По Арону, правило *pacta sunt servanda* је „неопходно, али би тешко могло бити логично“.⁵⁾ Ако поштовање уговора има ограничен смисао, онда ће и поштовање обичаја имати празан смисао. Поред овога, међународно право не садржи ниједну *врховну инстанцу* за квалификацију чињеница и интерпретацију норми. У систему где постоји множина суверених воља једногласност је тешко постићи. Државе не желе да потчине једном арбитру питања која сматрају виталним интересима. Спорови који узрокују рат су политички и не могу бити решавани легалним процедурама. Да ли ће се избећи одређена врста спора зависи од карактера система и способности саморегулисања.

По Арону, хомогени мултиполарни системи поседују извесну способност саморегулисања, док хетерогени биполарни системи, у којима су заступљене многе нестабилне државе, немају никакву

5) Исто, стр. 705.

способност саморегулисања. Циљ моћних држава није равнотежа, већ спречавање противника да стекне надмоћ.

Агресију је тешко дефинисати у погледу хомогених и хетерогених система. У хомогеним системима је агресију тешко дефинисати зато што је примена силе или прибегавање њој повезано са односима између држава које се желе признати. У хетерогеним системима је агресију тешко дефинисати јер режими стално једни друге нападају. Из овога се извлачи закључак да мир у великој мери зависи од развоја међународног права. У пракси је ситуација другачија - ниједан правни систем није, чак ни у теорији, дао одговор на два основна питања:

- како избећи чињеницу да све *промене status quo*-а не изазову кршење права?
- у име којих критерија би један трибунал или арбитар могли *наредити успостављање мирних промена* које међународно право може да очува?

Будући да су права и обавезе држава тачно дефинисани, поставља се питање како дефинисати начине рада који државама стоје на располагању. Друштво народа није дало одговор на прво питање, а одговор на друго питање траже Уједињене нације, али им правна и историјска хетерогеност политичких система онемогућавају да га нађу.

За разлику од унутрашњих система, у међународним односима Арон оставља простор за оптимизам и песимизам. У унутрашњем систему је лакше осигурати мирне односе због *ефикаснијег* деловања система *санкција*, а у међународним односима је присутан већи степен анархије. Овакво схватање о анархичности међународног система ће утицати и на неореалистичке тенденције у међународним односима и политикологији уопште.

Овде се крије и највећа слабост Аронове целокупне теоријске анализе. Уместо оптимизма или песимизма, треба више узети у обзир *објективни научни приступ*. Санкције и у међународним односима, ипак, постоје, али се поставља само питање њиховог адекватног усмеравања. А и уколико би и ефикасније деловале, оне не *би требале* да буду мерило успешног успостављања мирних односа међу народима.

Арон је ишао испред свог времена и његове теоријске анализе су и данас актуелне (чињеница је да сила и моћ и даље детерми-

нишу односе у друштву и међу државама), али је помало маргинализовао деловање регионалних организација, а посебно оних које претендују да буду светске.

И по питању успостављања мирних односа путем образовања *светске федерације* (владе) Арон такође изражава *песимизам*. Главна препрека остваривању оваквог мира је *сувереност држава*. Унутардржавни поредак за собом повлачи подвргавање јединственој власти, док међународни то искључује.

Спољна сувереност значи исту ствар као и независност, а сама тежња ка суверенитету налаже искључиву превагу међународног права. Међутим, у складу са праксом држава, оне саме резервишу обавезу и слободу да испуњавају своје обавезе и обезбеде њихову сопствену одбрану. Полагање права на сувереност би значило негацију међународног права и његово свођење на међународни морал. У спору у погледу Источног Карелија (1923), Стални суд међународне правде је истакао да је принцип *независности држава* фундаментални принцип међународног права. Суверене државе су и без свог пристанка субјекти међународног обичајног права и генералних принципа права признатих од цивилизованих нација (пример оваквих права су привилегије и имунитети дипломатских представника). Пошто су државе суверене, оне су у очима међународног права једнаке – *Par in parem non habet imperium*. Уколико другачије није утврђено, свака држава *суди* о својим поступцима и не може против своје воље бити предмет надлежности Међународног суда правде.

Заговорници идеје суверенитета су биле мале државе у циљу проширења сфере њихове надлежности, али то проширење унутрашње надлежности никако не одриче повлашћену позицију коју велике силе намеравају да имају.

У мери у којој нестају националне државе, Арон поставља питање стварања једне европске државе. У којој мери ће европска нација покупити наслеђе француске, немачке или италијанске нације зависи од више чинилаца. Стога је давање једног категоричког одговора немогуће. Тај процес настанка једне нове државе зависи од самог схватања суверенитета и права. Према неким правницима, право може бити позитивно и делотворно, а да није резултат заједничког управљања, те је узалудно инсистирати на оригиналности европских институција (на чему они који располажу механизмом санкција инсистирају).

Уколико и дође до успостављања заједничког тржишта, то би било равно сензацији јер би претпоставило владавину *економије над политиком*. Обарање царинских граница би за собом повукло пад политичких и војних. Заједничко тржиште, по Арону, неће спречити на пример Немачку или Француску да имају супротстављене интересе на Далеком Истоку или Арапском свету. С друге стране, у државама Европске уније нису на власти исте странке.

Пут светске федерације би био аналоган оном путем права. Одлучујући корак би био у правцу *напуштања права* и способности држава да саме себи прибаве правду, што представља суштину спољне суверености.

Под условом да се чак и успостави федерација западноевропских држава, она не би изменила међународни поредак. Једино би се питање прибегавања сили поставило на виши ниво. Таква држава не би имала спољњег непријатеља, али би била разједињена унутрашњим противречностима. Главна препрека стварању било регионалне или универзалне владе био би суверенитет држава уз узимање у обзир хетерогености политичких система. Веровати у успостављање оваквог мира значи веровати у превагу права над политиком – што би се могло сматрати сувише идеалистичким полазиштем.

Као што се из наведеног види, и са овог аспекта посматрано, Арон је песимиста. Није било довољно указати на сувереност као препреку остваривању мира путем федерације, већ је било неопходно указати *где баш сувереност долази у сукоб са међународним правом*. Арон даје мање шансе процесима сарадње у међународним односима као суштинском елементу тих односа. Санкције нису, нити би требало да буду регулатор односа међу државама.

1.2. *Клодов концепт улоге институција у међународним односима*

Ињис Клод се није бавио типично правним аспектима улоге институција, већ је код њега, слично Арону, преовладавао *политиколошки* приступ анализи институција. Наведену тврдњу не оспорава ни чињеница што је Клод представник *институционалистичке* школе међународних односа, као једне од варијанти реалистичког правца.

Клод даје једну тесну везу односа између међународних институција и реализма у једном ширем смислу. Међународне орга-

низације доприносе процесу остварења јединственог организовања света, које може у будућности да се покаже као најзначајнији елемент међународних односа. Међународне институције се разматрају у контексту проблема силе у међународним односима. Сила и моћ се не могу елиминисати из међународних односа, већ само контролисати (*management of power*).

Слично Арону, и Клод указује на различит степен централизације и децентрализације међународних институција. То су: систем равнотеже снага, колективна безбедност и светска влада. Систем равнотеже снага је један *децентрализован* систем, где сила и моћ остају у рукама његових главних протагониста. Иако је прожет ривалством и потхрањује надметање, овај систем је, како сматра Клод, у прошлости и имао *позитивнијих* резултата. Штавише, у појединим моментима је и био прилично ефикасан. За време „хладног рата“ он је Европу и свет *спасао* Трећег светског рата, а после завршетка „хладног рата“ је дошло до сукоба на територијама бивших социјалистичких земаља. Ово је било резултат промене равнотеже снага, из биполарне у мултиполарну.⁶⁾

С друге стране, било би сувише реалистички сматрати да се равнотежа снага сматра чиниоцем успостављања мира међу државама. Ова схватања ће касније преузети Миаршајмер (Mearsheimer) и у свом делу „Back to the Future“ (Повратак у будућност), биполарну равнотежу сматрати главним чиниоцем стабилности у Европи од 1945. до 1990. године. Она ће егзистирати све док се „не превазиђе адекватном алтернативом“.⁷⁾

Што се система колективне безбедности тиче, Клод је мање оптимистичан него код система равнотеже снага. За успешан развој система колективне безбедности неопходно је развијати позитивне аранжмане у том циљу. Досадашњи покушаји у оквиру Друштва народа и Уједињених нација нису довели до успостављања *правог система* колективне безбедности. С друге стране, жеља за применом оваквог система није недостајала. У чему је онда био проблем? Клод на ово питање одговара на следећи начин: „У оквиру система Уједињених нација државници нису били у стању да одбаце идеју о колективној безбедности, али су били вољни да је

6) Неки теоретичари сматрају да су се деведесете године прошлог века одликовале тзв. униполарном равнотежом, услед доминантне улоге САД и њихове концепције *Pax Americana*.

7) Claude Ignis, *Power and International Relations*, Random House, New York, 1967, pp. 88-93.

примене; наимае, у Сан Француску је био усвојен систем колективне безбедности али је *одбачено* да се велике силе подвргну деловању тог механизма⁸⁾. Клод изводи закључак да је ова доктрина застарела и превазиђена. Она је концепцијски одговарала типу рата из ранијег периода, али сада, када се агресор и агресија појављују у другачијем виду и у условима модерне ратне технике, стари систем колективне безбедности је *застарео и неостварив*.⁹⁾

Клод не верује ни у систем успостављања светске владе или федерације у погледу обезбеђења стабилног и трајног мира. Основни предуслов овоме би било стварање *централних* институција које би принудом омогућили обезбеђење примене светског права у области спречавања рата. Ово је, по Клоду, практично немогуће јер претпоставља да *владавину* политике треба заменити правом и трансформацију спољних политика држава у условима када политика тзв. „тврде моћи“ још увек одолева налетима глобализма и тзв. „меке моћи“. Пошто је међународни систем анархичан, онда је у таквим условим тешко пронаћи арбитра који би државе принудио на адекватно понашање. С друге стране, принуда постоји и у међународном систему (санкције против Савезне Републике Југославије поводом рата у Босни и Херцеговини, бомбардовање исте државе поводом рата на Косову и Метохији), само се оне *разликују* од унутрашњих. У унутрашњем систему је могуће достићи правду, заједништво и демократију, док је изван државе то теже остварити управо због недостатка санкција и врховног арбитра који би их применио. Да је испоштована процедура доношења одлука у Савету безбедности, СРЈ сигурно не би била бомбардована услед евентуалног вета Русије или Кине. Пошто се у међувремену тај врховни арбитар наметнуо, инаугурисао нову еру *униполарне* равнотеже, онда су санкције и уследиле саобразно квалификовању „агресора“ од стране истог арбитра. Олакшавајућа околност је чињеница да овакви системи релативно кратко трају (на шта нас наводи и историјско искуство) и да сам чин бомбардовања, ма ко-

8) Claude Ignis, *Power and International Relations...*, op. cit., pp. 88-93 нав. према: Љубивоје Аћимовић, *Наука о међународним односима – теорије и истраживачки правци...*, op. cit., стр. 85.

9) Крај 20. века је показао још једну тенденцију у међународним односима: она се састојала у занемаривању улоге Уједињених нација услед фрустрирајућег карактера права вета, и давању примата регионалним организацијама (НАТО). Догађаји на Косову и Метохији су ово недвосмислено потврдили. У каснијој анализи ћемо видети да НАТО успева да из регионалне постепено еволуира у универзалну организацију за успостављање мира и безбедности.

лико био продукт глобализације, десет година после, указује на иницијалне облике тзв. „осујећивања“ глобализације.

Уколико се критички осврнемо на реалистичка и неореалистичка схватања безбедносних питања, увидећемо да се она у том погледу руководе *међународним системом*. Тај систем је анархичан. Модерни реалисти се разликују од традиционалних тиме што такав систем не мора нужно да буде хаотичан, већ се ради о непостојању *врховног ауторитета* који би делотворно контролисао понашање држава. Међу њима нема довољно поверења, па тиме, државе не могу да буду у потпуности сигурне у крајње намере својих суседа. У таквој констелацији односа опстанак се појављује као примарни циљ држава. Из овога следи да је и сама национална безбедност производ *структуре* међународног система.

У оквиру самог модерног реалистичког поимања безбедности постоји и једна струја, контингентни реализам, која даје већи значај сарадњи међу државама. По њима, државе у међусобним односима не теже остваривању релативне предности у односу на супарника, већ из разлога *властите безбедности* државе настоје да се понашају рационално и ван клишеа „безбедносне дилеме“. Овим оне праве одређени прелаз ка либерално-институционалистичким схватањима.

Модерна реалистичка схватања ће се кретати у оквирима све веће сарадње у безбедности уз уважавање интереса суседа и ширег окружења. Ово значи да у оваквим односима међународна безбедност претходи и представља *предуслов* за достизање, очување и унапређење националне безбедности. Неуважавање чиниоца међузависности може да буде кобно по државу која се тако понаша.

Да би се сарадња остварила, реалистички утемељени истраживачи би требало да имају веће *поверење* у међународне организације и њихов систем колективне безбедности и колективне одбране све до појединачне безбедности. Да би до таквог поверења дошло, неопходно је направити одређене корекције у погледу дефинисања агресије, то одређење би требало бити објективније и мање идеолошки обојено уз јасну дистинкцију између нападача и жртве.

2. МОДЕРНО СХВАТАЊЕ УЛОГЕ ИНСТИТУЦИЈА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Либерални институционалисти указују на значај међународне *сарадње*, а посебно оне која се испољава кроз њене *мултилатерал-*

не облике и институционално удруживање, као једног од најделотворенијих начина за превазилажење насилних сукоба у односима између држава. Они одређени значај придају и тзв. недржавним субјектима међународних односа, где се убраја читав спектар невладиних организација. Штавише, чак се и појединци сматрају субјектима међународних односа.

Доношење одлука у таквим организацијама, а посебно утицај на њихово доношење, је један од већ поменутих видова „меке моћи“ у међународним односима. То, заједно са привлачношћу културних добара, идеологије, начина размишљања и живота, чини „*привлачност укупног цивилизацијског обрасца*“.¹⁰⁾

2.1. Либерални концепт улоге институција у међународним односима Џозефа Нај (Nye Joseph)

Седамдесетих година двадесетог века долази до поновног оживљавања либералних теорија. У том циљу, Џозеф Нај истиче три аспекта либерализма:

- економски,
- друштвени,
- политички, у оквиру кога се издвајају институције и демократија.¹¹⁾

Економски аспект неолиберализма се огледа у чињеници да државе дефинишу своје интересе на такав начин да се рат сматра *неважним* за њих. Као што је црква у Волтеровој филозофији противречила начелима здравог разума, тако и *рат* код неолибералиста *противречи* економском развоју. Државе свој положај могу да промене радије путем развоја него путем освајања (типичан пример наведене тврдње је Јапан, који је свој удео у светској трговини повећао од 5 % 1960. године на 15 % 1990. године). У том циљу и сâм Нај истиче да „трговина можда не може да спречи рат, али уводи неке нове навике у погледу пружања нових могућности што може довести до стварања друштвене структуре која је мање склона рату“.¹²⁾

10) Драган Симић, *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности ...*, оп. cit., стр. 37.

11) Joseph Nye, *Understanding International Conflicts*, Longman, New York, Second Edition, 1997, pp. 27-49.

12) Исто. Ову структуру Нај назива „less war-prone structure“.

Што се друштвене сфере тиче, дошло је до многих личних контаката који смањују ризик сукоба и промовишу узајамно разумевање (студенти, пословни људи, туристи и др.). Као пандан претходној тврдњи се може истаћи чињеница да је и уочи Првог светског рата дошло до многих контаката међу синдикалистима, банкарима, политичарима, али то није могло да спречи избијање рата. Ово су аргументи неореалиста, а либерални институционалисти одговарају тврдњом да се слика света данас умногоме разликује од оне из 1914. године. Систему односа међу државама уочи Првог светског рата су *недостајале* адекватне институције које би обезбедиле један оквир у који би се каналисала сва очекивања људи. Штавише, институције имају *персуазивни* карактер, убеђују људе да неће бити конфликта. Стање мира значи већу склоност ка миру и развијање мирољубивих очекивања код људи услед смањења анархичности. Из овога се изводи закључак да институције *смањују анархију*, а повећавају *ред* у међународним односима.

Институције стабилизују очекивања на четири начина:

1. Обезбеђују смисао *континуитета* (очекује се даљи раст постојеће институције),
2. Стварају се могућности за *реципроцитет*, јер ниједна трансакција не ствара забринутост због могућности адекватног балансирања,
3. Обезбеђују адекватан *проток* информација,
4. Обезбеђују начине за *разрешавање* сукоба. Код Европске уније то су Савет министара и Европски суд правде. На наведени начин се ствара погодна клима очекивања стабилног мира.¹³⁾

Карл Дојч ове институције назива „*плуралистичким безбедносним заједницама*“. Пошто се развијају веома стабилна очекивања мира, рат постаје изузетно неразумни акт, а посебно услед развоја демократских вредности. Долази до узајамног односа између унутрашњег демократског система и мира међу народима. Демократија и рат су инкомпатибилни једно са другим.

За разлику од неореалиста, неофункционалисти и неолибералисти покушавају да сагледају све промене до којих је дошло у унутрашњим системима држава и међународним односима.

Уједињење Немачке не би требало да представља повратак безбедносне дилеме, јер уједињена Немачка и она Бизмаркова из седамдесетих година деветнаестог века, она уочи Првог светског

13) Исто.

рата или Хитлерова, не представљају исту категорију. Садашња Немачка има већ *педесетогодишње* искуство у демократским институцијама, са партијама и владама склоним демократским преображајима.

Пример тврдње да демократије међусобно не ратују су скандинавске земље, САД, Канада и Мексико. Некада су оне међусобно веома жестоко ратовале, а сада је то незамисливо. Оне полако прелазе пут од нормалне ка тзв. „*зрелој*“ анархији и путем институција развијају висока очекивања мира.

И поред дубоке уверености високоразвијеног света да ратова неће бити (макар међу њима самима), неких врста ратова ће и даље бити. То ће бити тзв. ратови треће и четврте генерације (етничко-верски сукоби, сецесионистички ратови као и они против глобалног тероризма). Етничко-верски ратови се подводе под *унутрашње сукобе*, али је њихова позадина много шира и неизбежно је укључен страни елемент. Иза етничко-верског или сецесионистичког узрока се могу крити и неки други: нови извори енергије, екологија, или, у крајњој линији, *утицај*.

Либерални институционалисти стављају нагласак на невојне димензије безбедности и дисперзију моћи од „богатих у новцу“ ка „богатим у информацијама“. Информатичка револуција је, с друге стране, типичан изданак глобализма у међународним односима.

Поред већ наведених функција међународних институција у погледу очувања међународног мира и безбедности, Нај, Киохејн (Keohane) и Хофман (Hoffmann)¹⁴⁾ истичу шест улога које ће међународне институције играти у даљем развоју послехладноратовских односа:

- Прва карактеристика је реалистички обојена и она њих види као арену вршења *утицаја*. У том циљу ће посебно доћи до изражаја економска моћ уједињене Немачке као чланице Европске уније. У том контексту треба очекивати и преобликовање рада институција саобразно вољи њених моћнијих чланица;
- Друга карактеристика се тиче ограничавања и усмеравања стратегија *преговарања*. Стога, институције могу олакшати успостављање споразума и тиме дати предност једним др-

14) Keohane, R., Nye, J., Hoffmann, S., *After the Cold War, International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*, Cambridge: Harvard University Press, 1993, pp. 393-404.

жавама, на штету других. Ова улога институција зависи од сукоба интереса, а не хармоније: државни интереси морају да варирају у довољној мери да би ограничење стратегије преговарања олакшало изналажење споразума. Типичан пример ове улоге јесте преговарање „два плус четири“ у погледу уједињења Немачке. Оваква врста преговарања је институционализовала совјетске аргументе да наведено уједињење узима у обзир сва права четири савезника победника у Другом светском рату;

- Из наведене улоге произилази и трећа, а она се састоји у томе да преговарање у међународним институцијама одражава напоре држава да се утицај врши, али су, те исте државе, *ограничене* у свом деловању *правилма* самих институција. Ова трећа карактеристика, имплиците, можда и наговештава даљи ток развоја међународних односа у својеврсној комбинацији реалистичке и институционалистичке теорије;
- Надаље, међународне институције могу да служе као средство *уравнотежавања* против друге или замене других. Француска је дуго времена желела да ојача своје присуство у Европској унији да би на њу пренела што више безбедносних питања, а смањила улогу НАТО-а, док су САД више желеле да јачају улогу ове друге организације. Тиме су, преко Велике Британије, већину безбедносних питања извучиле из ЕУ, а упућивале их на НАТО. По овом питању су се државе понашале веома реалистички и равнотежу, посебно по економско-трговинским питањима, бацале час на страну ЕУ-е, час ГАТТ-а, у зависности од својих интереса;
- Наредна улога институција се састоји и састојаће се у њиховом омогућавању регистрације *тежњи влада* и одговарањем на њих на реалној и транспарентној основи. Тиме ће и сама политика институција бити склонија предвиђању. Неопходно је да суштинскија интеграција у оквиру ЕУ допринесе разјашњењу улоге нових чланица и њиховог понашања, као и понашања осталих према њима;
- Шеста, али никако и последња, улога међународних институција се односи на *специфицирање обавеза* које ће руководити државном акцијом и служити као „шаблон“ који треба следити приликом избора политике. Ово се посебно односи

на источноевропске земље, које ће бити у обавези да употребљавају норме институција ради спровођења промена у домаћем правосуђу и политици.

Што се осврта на представнике либерално-институционалистичког схватања тиче, треба рећи да и код њих постоје различите струје од којих је најзначајнија струја која заговара теорије *демократског мира*. Већ поменути Џозеф Нај, истичући све предности либералног институционализма, помало залази у либерални детерминизам. У институцијама види главне полуге за успостављање међународног мира и безбедности. Исто онако како је реалистима (Арон) фалио објективни научни приступ, либералним институционалистима фали указивање на значај тзв. „*тврди*“ елемената моћи (hard power). Нај је у теорију међународних односа увео термин „мека“ моћ (soft power), која укључује степен технолошког развоја, образовну и старосну структуру становништва, међузависност и утицај на доношење одлука у међународним телима. По овом последњем критеријуму он се приближава бихејвиоризму. Нај је помало занемарио утицај класичних елемената моћи, јер се и саме институције финансирају од стране развијених држава које поседују све параметре „тврде“ моћи.

Општи је закључак да се треба узети у обзир једно схватање које заговара *равноправну* улогу обеју врста моћи без предимензионарања било које од њих. Уз истинско уважавање Најове тврдње да су друштва која су институционално, процедурално и правно достигла одређени ниво политичке културе и поштовања људских права, склонија миру, утицај *политике моћи* (power politics) не може никако бити занемарен. На ову тврдњу нас наводи и историјско искуство.

Други представници либерално-институционалистичких схватања (Киохејн), прихватају неке од *претпоставки реализма*, а посебно оне о трајном значају војне моћи у међународним односима, али ипак верују и у институције које су способне да обезбеде потребан оквир за сарадњу која ће помоћи у превазилажењу опасности коју за собом носи реалистичко надметање у безбедности. Овим се Киохејн приближава традиционалних схватањима улоге институција у очувању међународног мира и безбедности (Клод, Рајт). Институције треба да буду *предуслов* националне, међународне и глобалне безбедности.

Чини се да је најближе истини оно становиште које указује на значај улоге институција уз ослањање на класичне видове моћи,

јер му за право дају и савремени догађаји у међународној заједници. Данашња међународна заједница добија обресе једне мултиполарне заједнице, а губи својства униполарне успостављене непосредно након завршетка ере „хладног рата“.

3. РЕЛЕВАНТНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ ОДГОВОРНЕ ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ МЕЂУНАРОДНОГ МИРА И БЕЗБЕДНОСТИ

Од институција одговорних за успостављање међународног мира и безбедности истичемо већ поменуте међународне организације универзалног значаја: Друштво народа и Организација уједињених нација. То су организације колективне безбедности, с тим што се о Друштву народа може говорити само из историјске перспективе, јер је надомештено оснивањем ОУН 1945. године. Регионалне организације се подводе под организације колективне одбране. Ту спадају: НАТО, Европска унија, Западноевропска унија, Европски савет и КЕБС/ОЕБС. О КЕБС-у се такође може говорити са историјске перспективе, јер је 1995. године званично прерастао из конференције у организацију ОЕБС (Организација за европску безбедност и сарадњу).

Пошто је о организацијама универзалног карактера већ било речи, овде ћемо само укратко дати кратак осврт на њихову улогу у успостављању међународног мира и безбедности. Као што је већ речено, о Друштву народа се може говорити само са историјске перспективе. То је организација створена после Првог светског рата. Њене чланице су се обавезале на заједничку одбрану у случају напада на неку од њих који би дошао „изнутра“, од било које државе чланице система. Основна идеја је била једноставна: акт агресије једне или више држава на било коју од чланица тог система, довео би аутоматски до одговора, па чак и оружаног, организовано и заједнички од свих земаља. Друштво народа није успело да испуни основни циљ због којег је било основано; Пакт ДН није изричито забрањивао рат услед непостојања јасног дефинисања агресије те су државе у једном таквом стању опредељивале своје деловање не на основу јасно утврђених обавеза које проистичу из правних правила, већ претежно следећи властите тренутне интересе или идеолошке симпатије.¹⁵⁾ У том циљу су и починиоци очигледних агресија остали некажњени. ДН је остало углавном као европска

15) Ова тврдња се нашла на мети критике Цона Миаршајмера, што се кроз историју потврдило као тачно, јер су поједине државе из историјских или идеолошких разлога блиски

организација, а ни међународни односи му нису ишли на руку – радило се о немогућности усаглашавања тековина либералне демократије, фашизма и комунизма (Михалка).

После Другог светског рата створена је међународна организација у правом смислу те речи и са великим очекивањима, Организација уједињених нација. Члановима 41. и 42. Повеље УН уређено је деловање држава чланица са циљем заштите и успостављања међународног мира и безбедности. Главни орган ове организације задужен за успостављање међународног мира и безбедности је Савет безбедности. Штавише, и Међународни суд правде, у својству главног судског органа УН, је расправљајући о споровима међу државама чланицама увек када је било у питању очување међународног мира и безбедности исте упућивао на Савет безбедности. Увек се позивао на Повељу УН. Једна од главних сметњи ефикасности УН се тицала употребе права вета, што је одговарало креаторима послератног међународног система. То право је спречавало да се принудне мере спроведу према великим силама или историјско-идеолошки блиским земљама.

С друге стране, Повеља УН ничим није спречавала регионално организовање, па су у том циљу основане многе организације регионалног карактера одговорне за успостављање међународног мира и безбедности (члан 51. Повеље УН) – НАТО, Варшавски уговор (о коме се може говорити са историјске перспективе), Европска унија, Западноевропска унија, Савет за узajамну економску помоћ (нестао са нестанком Варшавског уговора), Савет Европе, КЕБС/ОЕБС.

КЕБС/ОЕБС је направио велики помак у погледу свог унутрашњег устројства, јер је из међународне конференције прерастао у међународну организацију од Ванкувера до Владивостока, тако да помало одступа од наведених регионалних организација. Нова Организација за европску безбедност и сарадњу се толико институционализовала да суштински са КЕБС-ом није имала никакве сличности. У њој не постоји никаква преговарачка равнотежа која је била битна за КЕБС; нема процеса усаглашавања ставова, јер не постоје више различите групе европских држава; нема заједничког именуатеља интереса свих актера односа; консенсус нема апсолутну важност као раније; процес одлучивања је неуравнотежен, јер је остала као целина само „моћна група развијених земаља“. Органи-

---

пријатељи, те је мало вероватно да ће се придружити било којој коалицији против властитог пријатеља.

зација се више бавила конкретним питањима везаних за примену начела и стандарда како у односима држава тако и у области унутрашњег уређења и стања у државама чланицама.¹⁶⁾

Уместо активности КЕБС-а у оквиру „*три корне*“, данашња активност ОЕБС-а се своди на процес „*управљања кризама*“ (*crisis management*), што показује бројност њених мисија (*deset*), општих механизма (*четири*) и посебних механизма (*два*), као и постојање Високог комесара за избеглице и Бироа за демократске институције и људска права. Проблематика друге хелсиншке „*корне*“ (*економска сарадња*) фактички је прешла на Европску унију, односно њену политику према масовним захтевима европских земаља за придруживањем или сарадњом, а питањима безбедности све више се бави НАТО.

Једна од улога нове организације је била и да успешно спроведе процес усмеравања *преображаја* у бившим социјалистичким земљама, као и да прошири надлежност у правцу решавања конкретних питања у кризним ситуацијама и случајевима повреде људских права. Да би се ово успешно спровело, била је неопходна већа институционализација. Институционализација је, сама по себи, представљала и проблем. Ово због тога што је у пракси дошло до „раскорака између доста широког захвата на плану институционализације и недовољне одређености у погледу стварних улога неких од новостворених органа“.¹⁷⁾ У пракси, ОЕБС је постигао мање резултате у односу на НАТО и ЗЕУ.

Улога Европске уније (ЕУ), Западноевропске уније (ЗЕУ) и Европског савета (ЕС) је показала боље практичне резултате, а посебно у оквиру програма ЕСДП – Безбедносна и одбрамбена политика Европске уније, као и кроз сарадњу са НАТО пактом. У његовом развоју издвајамо *три периода*: период пре установљења ЕСДП, период рада на стварању програма, и трећи, период оперативних активности овог програма.

Први период је тзв. *хладноратовски период* установљења програма, чија се основна карактеристика састојала у томе да су државе чланице своје циљеве националне безбедности остваривале *чланством у војним организацијама*. У том периоду чланству у НАТО није имало алтернативу. Европска економска заједница

16) Љубивоје Аћимовић, «Конференција о безбедности и сарадњи у Европи», *Међународни проблеми*, 1992, бр. 1-2, стр. 182-184; наведено према: Момир Стојковић, «Противречности европских процеса и односа», *Међународна политика*, 1030/1995, стр. 2.

17) Исто.

(ЕЕЗ) се усредсређивала на питања економске сарадње, а источно-европске земље су своје интересе остваривале чланством у Савету за узајамну економску помоћ (СЕВ) и Варшавском пакту, осим Југославије, која је била несврстана.

Међутим, нестанком ВУ, НАТО се нашао у позицији војног савеза. Да би се попунио вакум настао нестанком ВУ, чланице Европске заједнице (ЕЗ) су инаугурисале Програм заједничке спољне и безбедносне политике (ЦФСП). Усвајањем овог програма, питања безбедности су се по први пут поставила у оквиру ЕЗ. ЗЕУ би у том случају имала *оперативну* улогу и спроводила одлуке и акције ЦФСП (Уговор о ЕУ, члан Ј.4.1 и Ј.4.2.). ЗЕУ своју инкарнацију доживљава крајем 80-их година¹⁸⁾, тачније 1984. године, када је на састанку *Министарског савета* у Риму одлучено да она треба да спроводи одредбе ЕУ, а посебно оне које се тичу одбране узимајући у обзир моћ сваке државе чланице понаособ. На овом степену развоја програма ЕСДП, треба истаћи да се никако *не ради о дисконтинуитету* са НАТО пактом, већ се ЗЕУ посматра као допуна а не алтернатива НАТО пакту. То се види и из циљева ЗЕУ – она је више пледирала ка томе да буде међувладина а не наддржавна организација.¹⁹⁾ Почетак употребе ЗЕУ као замајца одбрамбене политике ЕУ је покренуо неколико веома битних питања одбрамбене политике држава чланица. То су питања *чланства и узајамних односа* наведених организација. За чланство је речено да је немонолитно (Табела 1), а односи између ЕУ и ЗЕУ се требају развијати као одбрамбена компонента ЕУ у циљу јачања европског стуба НАТО-а. У том циљу је Савет министара ЗЕУ усвојио Петерсбершку декларацију у јуну 1992. године са циљем проширења подручја свог деловања на употребу борбених снага ради овладавања кризама. На тај начин су снаге ЕСДП могле да спроведу у дело захтеве ЕУ. ЗЕУ, са своје стране, није била спремна за самостално извођење операција, па је на НАТО састанку у јануару 1994. године у Бриселу дошло до потврде принципа расположивости војних

18) ЗЕУ је основана Бриселским уговором 1948. године. То је био Уговор о привредној, социјалној и културној сарадњи и колективној самоодбрани. Првобитно је тај уговор потписало пет држава, 23. октобра 1954. године овом уговору приступају још два чланице (Савезна Република Немачка и Италија) и организација мења назив у Западноевропска унија. 1988. године уговор о приступању потписују Португалија и Шпанија, а постају чланице 1990. године. 1992. године је позив за чланство добила и Грчка, а формално постала члан ЗЕУ 1995. године. За чланство у ЗЕУ треба рећи да оно није идентично чланству у НАТО и ЕУ.

19) Детаљније о овоме видети у: Richard Whitman, "NATO, EU and ESDP: An Emerging Division of Labour", *Contemporary Security Policy*, No 3, 2004, pp. 430-451.

снага снагама ЗЕУ путем Комбинованих снага за заједничке задатке (ЦЈТФ). Пошто овај концепт није имао неких већих успеха, у мају 1997. године дошло је до наименовања Врховног команданта удружених снага Европе (ДСАЦЕУР) – представљао је кључно тело у односу између НАТО-а и стратегијске команде ЗЕУ.

ТАБЕЛА 1

Европске организације				
ОЕБС	НАТО	ЕУ Ирска Аустрија	Шведска Финска	
Пољска Чешка Словачка Мађарска Бугарска Румунија Естонија Литванија Летонија Албанија Словенија Хрватска Босна и Херцеговина Југославија	САД Канада Турска Исланд Норвешка	Грчка ЗЕУ Белгија Немачка Француска Италија Луксембург Холандија Португалија Шпанија Велика Британија	Данска	Русија Белорусија Украјина Молдавија Казахстан Узбекистан Туркменистан Таџикистан Јерменија Азербејџан Грузија
	Малта Сан Марино Ватикан	Лихтенштајн Кипар Швајцарска Мароко		

Извор: З. Бжежински, Велика шаховска табла, II издање, Подгорица: ЦИД и Бања Лука. Романов, 2001 (стр. 58).

Даљи корак ка успостављању бољих односа између ЗЕУ и ЕУ је било потписивање Амстердамског уговора у јуну 1997. године. Овде су чак биле у питању и опције *интегрисања* ЗЕУ у ЕУ. *Овладавање кризама* је био један од најважнијих задатака ЕУ.

Прелаз ка оперативној фази деловања ЕСДП је омогућен *променом става* британске администрације према војној димензији ЕУ. На Француско-британском самиту у *Ст-Малоу 1998.* године је донета Заједничка декларација о европској одбрани и означавала је дубље преиспитивање британске позиције по овом питању. По први пута у историји европских интеграција су две значајне војне снаге постигле *сагласност по питању безбедности*. Саставак у Ст-Малоу се узима као *почетак европског пројекта одбране*.

На свом састанку у Келну 1999. године, Савет Европе²⁰⁾ је истакао приврженост француско-британској позицији из Ст-Малоа, чиме је истакао и могућност свог рада на пољу *безбедности*. Основни циљ ЕУ требало би, према одредбама овог састанка, да буде успостављање својих *сопствених капацитета* за аутономна дејства који ће имати подршку у респектабилним војним снагама.

Састанак у Хелсинкију у децембру 1999. године наставио је даљи тренд развоја ЕСДП и тежио је ка томе да ЕУ спроводи војне операције онде где НАТО *није био ангажован*. Ово је иницијални период практичног извођења операција са војном моћи од 60.000 трупа и 200.000 чланова војног особља. Значај Хелсинкија је био у томе што је ЗЕУ оставио *без главне улоге*.²¹⁾ Постепено се вршила њена интеграција у ЕСДП програм ЕУ. Број снага ЕСДП је порастао на 100.000 трупа, 400.000 летелица и 1000 бродова.²²⁾ Савет Европе је касније договорио нови план под називом „Headline Goal 2010“ (Са главном улогом до 2010.).

НАТО је у последњих двадесетак година прерастао од пакта за регионалну безбедност у међународну организацију са циљем борбе против тероризма, спречавања ширења (пролиферације) нуклеарног оружја и гарантовања европске безбедности. То је радио и ради кроз своја два стратегијска концепта из 1991. и 1999. године: Први стратегијски концепт се тичао *промоције партнерства* у Европи са бившим чланицама ЗЕУ и Русије, смањења стајаће војске и припрема за овладавање кризама. Пошто више није било претњи са Истока, 1994. године је свечано уведен програм *Партнерство за мир*, као један од облика сарадње у безбедности (cooperative security). Други концепт се тичао *овладавања кризама* (crisis management) и свечано је усвојен на педесетогодишњици НАТО пакта на састанку у Вашингтону, априла 1999. године.

20) Савет Европе је најстарија политичка организација на Старом континенту. Основана је 1949. године у Лондону уговором који је потписало десет чланица. Сада броји 47 чланица (последња је приступила Црна Гора). Од европских држава чланство нема још само Белорусија, чији је статус госта суспендован због непоштовања људских права и демократских начела. Статус посматрача има пет држава, од којих су четири ваневропске (САД, Мексико, Канада, Јапан уз Ватикан). Седиште му је у Стразбуру. Основни циљеви ове организације су заштита људских права, парламентарне демократије и владавине права уз промовисање свести о европском идентитету заснованом на заједничким вредностима. Главни органи су му Комитет министара, Парламентарна скупштина Савета Европе, Конгрес локалних и регионалних власти и Секретаријат. Званични језици су енглески и француски.

21) На састанку ЗЕУ у Порту у мају 2000. године се расправљало о даљој будућности ове организације. Након састанка у Марсељу у новембру исте године, ЗЕУ се трансформисала у споредну организацију.

22) Richard Whitman, *NATO, EU and ESDP ...*, op. cit., p. 439.

Улога НАТО-а још више добија на значају када се узму у обзир ризици од нуклеарног, хемијског и биолошког оружја. У том циљу је истакнут значај пријема *нових чланица* и успостављање блиских односа са Украјином и Русијом. НАТО се дефинитивно показао као чинилац гарантовања безбедности, овладавања кризама и одржавања међународног мира и безбедности изван својих граница.

Пошто је постао флексибилна организација способна да се носи са широким спектром задатака независно и у сарадњи са другим организацијама, пред њим су се на почетку 21. века поставили и *нови изазови* у смислу заштите људских права, иза којих се, мора се признати, крију и идеолошки циљеви и превелика жеља за експанзијом а све у циљу новог светског поретка (*Rex Americana*).

Процес ширења и придруживања је текао *плански и континуирано*. Само проширење је отворило нову могућност модернизације, стандардизације и флексибилности уз повећање демократске контроле војске држава чланица. Проширење је спровођено и још увек се спроводи уз узимање у обзир економске и политичке моћи држава чланица и поштовање њиховог националног интереса. Као приоритет је утврђено и непогоршавање односа са Русијом, мада Русија није вољна да уђе у НАТО и у том циљу не подржава улазак Украјине и Србије. Земље које су постале чланице требале су да имају добро организоване, дисциплиноване и професионалне војске, демократску власт, нису смеле да имају граничне сукобе и да угрожавају права националних мањина. Да би био ефикаснији и ефективнији у погледу пријема нових чланица²³⁾ НАТО је усвојио *Акциони план за чланство* (МАП), тако да је до краја прве декаде 21. века НАТО допро до граница Украјине и Русије, а земље западног Балкана окупио као једно острво изван европске безбедносне сфере.

На састанку у Прагу 2002. године, одлучено је да се ЕУ обезбеди приступ НАТО средствима и могућностима, за оне операције у којима он није ангажован. Потоњи састанак у Истанбулу из јуна 2004. године је инаугурисао *поделу рада* између НАТО и ЕУ, уз

23) НАТО пакт је основан априла 1949. године у Вашингтону као организација која ће спорове решавати мирољубивим средствима како мир и безбедност у међународним односима не би били угрожени (члан 1.). НАТО до сада окупила 26 чланица уз констатацију да су 2008. године Хрватска и Албанија позване у чланство. Прве источноевропске земље примљене у чланство су биле Чешка, Мађарска и Пољска 1999. године, а други круг пријема је био 2004. године када је примљено седам земаља (Бугарска, Естонија, Летонија, Литванија, Румунија, Словачка и Словенија. Што се програма Партнерство за мир тиче, до сада су регистроване 32 чланице.

символичку одлуку да се заврши мисија снага СФОР и замени мисијом АЛТЕА.

На основу свега изложеног и узимајући у обзир тренутну праксу у односима између НАТО и ЕУ, можемо рећи да *ЕУ још увек не поседује* војне капацитете нити политичку вољу да створи један безбедносно-одбрамбени блок независан од НАТО пакта. Овакву ситуацију ћемо имати све док НАТО пактом доминирају САД, а политика ЕСДП буде у сенци односа НАТО-САД-ЕУ. На овом ступњу развитка ових односа треба више инсистирати на комплементарности него на конкурентности њихове улоге, јер се САД приписује улога послехладноратовског „либералног хегемона“.

ЗАКЉУЧАК

Основни циљ успостављања међународних организација универзалног карактера се састојао у *успостављању и очувању* међународног мира и безбедности. Оне су, у својству најзначајнијих међународних институција, услед глобализације светске политике, умногоме допринеле и обликовању националне безбедности.

Представници традиционалних схватања на међународне институције као чиниоце успостављања међународног мира и безбедности гледају *песимистички*. Оваква гледања имају своју потпору у досадашњој пракси примењених система колективне безбедности – Друштво народа и Уједињене нације. Сви досадашњи представници традиционалних схватања су анализирајући институције *занемарили* објективни научни приступ.

Либерална виђења институција су, и поред свог оптимистичнијег гледања на њихову улогу, и даље заснована на класичним премисама традиционалних схватања. Важно је истаћи чињеницу да у послехладноратовском развоју међународних односа на значају добијају *регионалне институције*, а да оне понекад узимају надлежност универзалних (пример улоге НАТО-а у рату на Косову и Метохији 1999. године). Све ово је било у складу са концептом новог светског поретка (*Pax Americana*). С друге стране, НАТО пледира да постане и универзална организација, јер полако крчи пут од организације за колективну одбрану ка организацији за колективну безбедност. У реализацији тог циља је неопходно успоставити односе сарадње са Европском унијом, Европским саветом, ОЕБС-ом и Западноевропском унијом. Реализација програма ЕСДП је типичан пример тога, уз очекивану доминацију НАТО-а.

Све ово је омогућавало стварање једног новог безбедносног обрасца у крилу старог који је био на издисају, а заснивао се на животној неопходности развијања сарадње између чланица међународног система. Тај процес је отпочео доношењем Завршног акта КЕБС-а у Хелсинкију 1975. године и траје до данашњих дана.

Литература

- Аћимовић Љубивоје, *Наука о међународним односима, теорије и истраживачки правци*, Научна књига и ИМПП, Београд, 1987.
- Aron Raymond, *Paix et guerre entre les nations*, Calman Lévy, Paris, 1964.
- Bell Roberts, "NATO's Transformation Scorecard", *NATO Review, Special Issue*, Spring 2005.
- Booth K., and Smith S., *International Relations Theory Today*, Oxford, Polity, 1995.
- Dimitrijević Vojin, *Pojam bezbednosti u međunarodnim odnosima*, Београд, Savez удружења правника Југославије, 1973.
- Ејдус Филип, "Безбедност, култура и идентитет у Србији", *Безбедност западног Балкана*, број 7-8, 2007/2008.
- Kenedi Pol, *Uspon i pad velikih sila*, Službeni list, CID, Београд/Podgorica, 1999.
- Mearsheimer John, "Back to the Future", *International Security*, 15, No 1, Summer, 1990.
- Nye Joseph, *Soft Power*, Foreign Policy, Fall, 1990.
- Рачић Обрад, *40 година УН*, Међународни проблеми, ИМПП, 1985.
- Seroka Jim, "Security Considerations in the Western Balkans: NATO's Evolution and Expansion", *East European Quarterly*, No 1, March, 2007.
- Симић Драган, *Поредак света*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Словић Срђан, *Аронова теорија међународних односа и актуелно косовско питање*, Институт за српску културу Приштина/Лепосавић, 2009.
- Стојановић Радослав, *Сила и моћ у међународним односима*, Београд, Радничка штампа, 1982.
- Vukadinović Radovan, *Postkomunistički izazovi sigurnosti*, Grude, Grafotisak, 1997.
- Whitman Richard, "NATO, EU and ESDP: An Emerging Division of Labour", *Contemporary Security Policy*, No 3, December 2004.

Srđan Slović

THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE ESTABLISHMENT OF INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY

Summary

Liberal comprehensions of international institutions confirmed the fact that, after the downfall of Berlin's Wall, there had been great changes in international relations. International relations had not been a static filed where power-related relations changed in an endless monotony, as realists stated. These are new relations appeared as a result of a more intensified acting of international institutions. Such changes led to a newly-established co-operation system in international relations, which replaced the old fashioned one of „competitive security“ by the new one based on „co-operation in security“.

Although liberal theories of international relations overcame the classical ones and fostered positive expectations of peace and stability, they could be influenced by negative aspects of globalism: fast social changes, economic gap between rich and poor ones, suppression of ethnic and national identity of different national groups etc. This can lead to a new conflicts, but it is up to modern institutions to prevent them. One of such institutions within the EU is its Security and Defence Policy – ESDP.

At the actual level of development, it is indispensable to make a synchronization of the activities of NATO, WEU, EU and EC in order to implement the ESDP programme successfully; NATO made the greatest achievements with this respect and represents a stable support to EU and is slowly being transformed from the organization of collective defence into the one of collective security. So, from the regional organization into the universal one with the premises of New World Order.

Key Words: institutionalism, peace, security, balance of power, realism, liberal institutionalism, international organizations

